

Um at hava tomur/tømur á tamarhaldinum

On having Control of the Control

Fróðskaparrit 69 (2023): 5-16
©The Author(s) 2023 Open
Access under Creative
Commons by Attribution
License. Use, distribution and
reproduction are unrestricted.
Authors and original publication
must be credited.
www.frodskapur.fo/

Jógvan í Lon Jacobsen, dr. philos, professari, Føroyamálsdeildin,
Fróðskaparsetur Føroya¹

Abstract

The subject of this article is a linguistic analysis of the origin of the Faroese word *tamarhald* ‘control’ and its relation to Faroese *teymahald* and the Icelandic counterpart *taumhald* ‘control’. Despite their similarities in form and meaning, they have different etymological origin. The first part of the composition of *tamarhald* has its root in an old Faroese word *tomur* and *tømur* ‘control’ while the first part of *teymahald* and *taumhald* is the Faroese word *teymur*, Icelandic *taumur* ‘rein’. The Faroese word *teymahald* and the Icelandic *taumhald* are mostly used figuratively with the same meaning as *tamarhald* ‘control’. Neither *tomur/tømur* nor *tamarhald* is documented in Old Norse prose and must be viewed as specific Faroese forms, although its root goes back to the Indo-European language in words like *temja* ‘tame’ and *tamur* ‘tame, domesticated’. *Tomur* and *tømur* are doubtless old forms in Faroese; *tamarhald* is more problematic in terms of age, because the form indicates an old form (in genitive with an old r-insertion in hiatus), but the word is poorly documented in old sources.

Úrtak

Innihaldið í hesi grein er ein málslig greining av uppruninum til tað føroyska orðið *tamarhald* og sambandið við *teymahald* og tað íslenska orðið *taumhald*. Víst verður á, at hóast líkleikar í sniði og innihaldi hevur orðið *tamarhald* annan málsøguligan uppruna enn *teymahald* og *taumhald*. Fyrri liður í *tamarhaldi* hevur sín uppruna í einum gomlum, lítið kendum føroyskum orði, *tomur*, sum eisini kann hava formin *tømur*. Hinvegin er fyrri liður í *taumhaldi* orðið *taumur*, sum svarar til tað føroyska orðið *teymur* í merkingini ‘band aftur úr boksli til at stýra rossi við’. *Teymahald* og *taumhald* verða mest brúkt í fluttari merking, t.e. ‘tamarhald’. Hvørki *tomur/tømur* ella *tamarhald* er at finna í norrønum og mugu

¹ E-mail: jogvanlj@setur.fo

tí roknast sum serfðroysk orð, hóast rótin er elligomul og er at finna afturi í indoeuropeiskum og finst aftur í orðum sum *temja* og *tamur*. Orðaformarnir *tomur/tømur* eru eftir øllum at døma gamlir í málinum, hóast teir ikki eru skrásettir í norrønum keldum. Hinvegin er *tamarhald* helst eitt ungt orð í fðroyskum, tí tað er ikki at finna í teimum elstu fðroysku orðabókunum.

Keywords: Linguistics, language history, Faroese.

Leitorð: Málvísindi, málsøga, fðroyskt.

Endamál

Endamálið við hesi greinini er at vísa á, at orðið *tamarhald* byggir á eitt gamalt orð, *tomur* ella *tømur*, sum ikki longur er livandi í fðroyskum talumáli. Tí er *tamarhald* hvørki rót skylt við *teymahald*² ella tað íslenska orðið *taumhald*, hóast orðini líkjast bæði í sniði og innihaldi. *Teymahald* og *taumhald* merkja í roynd og veru *tamarhald* (sí <https://islex.is>). Tí kundi verið freistandi at hildið, at *teyma-/taum-* og *tamar-* høvdu sama málsøguliga uppruna, men endamálið er at vísa á, so er ikki. Tann upprunaliga merkingin av *teymahaldi* og *taumhaldi* er, sum orðið sigur, ‘tað at halda í teymarnar á rossi fyri at stýra tí’, men orðini verða mest nýtt í fluttari merking við merkingini ‘tamarhald’. Bæði *tomur* og *tømur* eru at finna í Fðroyskari orðabók við merkingini ‘tamarhald’.

Skyldskapurin millum *tomur/tømur* og *tamarhald*

Upprunin til tað fðroyska orðið *tamarhald* kann rekjast aftur í tað gamla indoeuropeiska málið og er tí elligamal. Orð, sum eru runnin av hesi rót, eru at finna í øllum norðurlandamálunum og øðrum germanskum málum, t.d. lýsingarorðið *tamur* (fornenskt *tam*, nýenskt *tame*, fornhátýskt *zam*, nýhátýskt *zahn*, < germanskt **tama-*, indoeuropeiskt **domo-* < **domHo-*? og sagnorðið *temja* < **tamjan* (fornenskt *temman*, miðlágtýskt *temmen*, fornhátýskt *zimmen*, nýhátýskt *zähmen*, gotiskt *ga-tamjan*, indoeuropeiskt **dem(e)-*, sí Blöndal Magnússon 1989).

Orðið *tamarhald* er eitt serfðroyskt orð, og tað eru *tomur* og *tømur* eftir øllum at døma eisini³. Fyrri liðurin í *tamarhaldi* er *tomur/tømur*. Formurin *tamar* kundi bent á hvørsfall eintal. Men so er ikki, tí *tomur/tømur* er fleirtalsorð, og tí skuldu vit væntað *a-* og ikki *ar-*ending. Orsøkin til *ar-*endingina í *tamar* er ikki grammatisk men ljóðfrøðilig, tí at *r* kemur ofta inn sum samansetingarklípi, tá ið fyrri samansetingarliður endar við sjálvljóði og seinni liður byrjar við sjálvljóði ella *h* sum her. Tí eru orð sum t.d. *álvarhús* (< álvahús), *bitarhøvd* (< bitahøvd),

² Meira verður sagt um *teymahald* niðanfyri.

³ Tarrin Wills, ritstjóri á norrønu orðabókini á *Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab* á universitetinum í Keypmannahavn sigur, at formurin *tømur* ikki finst í norrønum prosamáli. Persónligt samskipti mars 2023.

eplarhol (< eplahol) og *høsnarhús* (< høsnahús) at rokna sum merkingarligar fleirtalssamansettingar.

Men vit kunnu illa hugsa okkum eitt sterkt bent føroyskt orð *tam*, sum fær *tomur/tømur* í fleirtali, tí eitt slíkt bendingarmynstur er ikki til. Tí mugu vit ímynda okkum, at *tam* er broytt til eitt veikt bent kvennkynsorð **tama*. Skyld orð í norskum eru *tam* (hvørkikyn) og *tame* (kallkyn), sbr. hetta dømið: “eg har fått god tame på hesten min” (<https://alfa.norsk-ordbok.no>)⁴.

Kanska er lykilin til gátuna um *tam(a)-tomur/tømur* at finna í einum øðrum orði. Tað er navnorðið *tal* (hvørkikyn), í fleirtali *tøl* (norr. *tøl*), sum á norrønum hevði síðuformin *tala* (kvennkyn), í fleirtali *tølar*, føroyskt *tølar*. Tí er trúligt, at bæði orðini eisini hava verið til í gomlum føroyskum eins og í íslenskum og norrønum. Tað sama kann vera hent við **tam(a) – tomur/tømur*, har **tam* hevur havt ein veikt bendan kvennkynssíðuform **tama*, sum við regluligum u-umljóði fær *tomur/tømur* í fleirtali, svarandi til **tømur* á norrønum. **Tama* hevur tí fingið somu bending sum eitt nú *tala – tølar* og *saga – søgar* (norrønur ón-stovnur). Nevnast kann í hesum sambandi, at tað eru fá orð bæði í føroyskum og íslenskum, sum í hvørkikyni enda við *-am* og í kvennkyni enda við *-ama*; tí er ilt at siga, um hvørsfall fleirtal skuldi verið **tama* ella **tamna*.

Tømur má rokna sum ein óregluligur formur, tí at u-umljóðið vanliga gevur *o* framman fyri nasaljóð í føroyskum, t.d. *trom* og *von*. Men vit hava einstøk dømi um, at u-umljóðið kann geva *ø* framman fyri nasaljóð (*m, n*), t.d. *kamar – kømur*, og í suðuroyarmáli finst *ønnur* sum síðuformur til *onnur* og *hømla* og *hømluband* sum síðuformar til *homla* og *homluband*⁵. Annars er *ø* vanligt framman fyri nasaljóð, t.d. *tøma, døma, grønur, høna* og *løna* og er tí ikki ófonotaktiskt. Hesi orðini høvdu upprunaliga langt *ø* (i-umljóð av *ó*).

Orðið *tomur/tømur* er at kalla ókent orð í nútíðarføroyskum. At so er, síggja vit á einum seðli í orðaseðlasavninum við einum tekstðømi úr grein eftir Rasmus Rasmussen í Varðanum frá 1955 (Rasmussen 1955: 85), har tann, sum hevur skrivað seðilin⁶, helst ikki hevur kent hetta orðið og ivast tí í, hvussu orðið skal stavast (<https://savn.setur.fo> (sí mynd 1)).

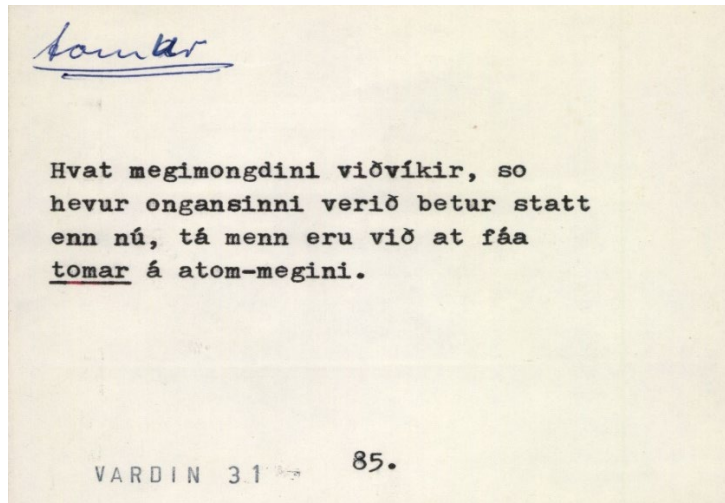
⁴ Helge Sandøy vísti mær á hesi orðini í norskum. Persónligt samskifti mars 2023.

⁵ Kelda: Eivind Weyhe. Persónligt samskifti 14. september 2023.

⁶ Nær hann er skrivaður, er ikki upplýst.

Mynd 1.

Mynd av orðaseðli í savninum á Føroyamálsdeildini við orðinum *tomur* úr grein eftir Rasmus Rasmussen (1955). Leitorðið er rættað, og tað undirstrikaða orðið í tekstdøminum er skeivt endurgivið – tað skal vera *tomar*.

Mynd 1 vísir, at tann, sum hefur skrivað seðilin, hefur skrivað *tomar* í staðin fyri *tomur*, men hetta er síðani rættað í leitorðinum, soleiðis at *u* er skrivað út yvir *a*, og í tekstdøminum hefur avskrivarin eisini skrivað *tomar*, hóast keldan hefur *tomur*. Feilskrivingin kundi bent á, at orðið hefur verið avskrivaranum ókent.

Tann elsta keldan til *tomur* er Jens Chr. Svabo (1746-1824), sum hefur orðið við í síni orðabók, *Dictionarium Færoense* (Matras 1966). Tey elstu handritini eru frá 1770'unum (sí mynd 2). Hann sigur, at orðið er hvørkikynsorð, sum hann týðir til danskt *Tamhed*, *Tæmmelse*, *Tamgjørelse*, á latíni *mansvetudo*, *mansuefactio*, *domitus*. Svabo hefur hetta dømið: *ikkji faaä Tomur aa* (t.e. ikki fáa tomur á) við týðingini 'ej kunne tæmme, non posse domare'.

Mynd 2.

Orðabókargreinin *tomur* í *Dictionarium Færoense*. Styttningar: s.n. = substantiv neutrum; S^1 = høvuðshandritið eftir 1800. $A^{1.2}$ = uppískoyti til S^1 .

Tomur s.n. $S^1 A^{1.2}$ Tamhed S^1 , Tæmmen A^1 , Tamgjørelse A^2 , mansvetudo S^1 , mansuefactio A^2 , domitus; ikkji faaä Tomur aa, ej kunne tæmme, non posse domare A^1 .

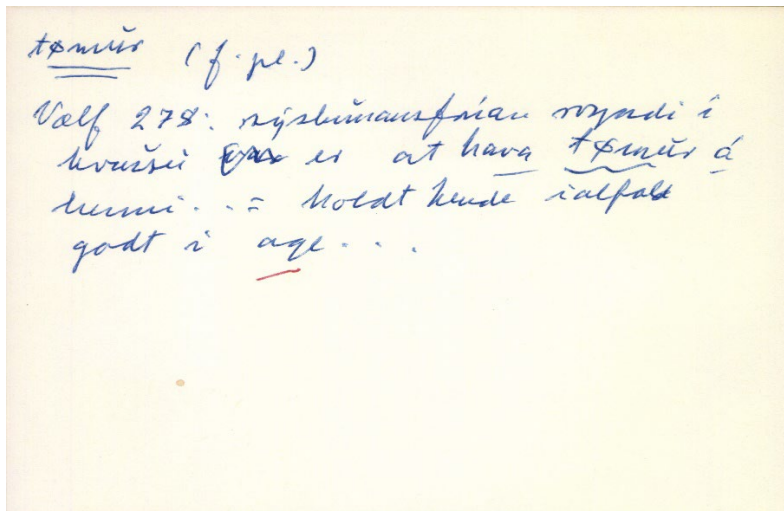
Í *Føroysk-donsku orðabókini* (Jacobsen og Matras 1927–1928) er *tomur* eisini at finna, og har stendur *fáa tomur á* ‘få tæmme, kunne tæmme’, og í 1961-útgávuni av somu orðabók verður dømið frá Svabo endurtikið. Í *Føroyskari orðabók* (Poulsen o.fl. 1998 og <https://sprotin.fo>) eru bæði *tomur* og *tømur* við, og víst verður frá *tømur* til *tomur*, sum má roknast sum høvuðsorðið, tí tað ber skilmarkingina. Upplýst verður í *Føroyskari orðabók*, at orðið bara kemur fyri í orðasambandinum *fáa ella hava tomur á* ‘fåa ella hava tamarhald á’ við tekstðøminum: “høvundurin hevur tomur á søguevni sínum”.

Hvørki Svabo (Matras 1966) ella *Føroysk-danska orðabókin* (Jacobsen og Matras 1927–1928) hava *tømur* við. Men í 1961-útgávuni av *Føroysk-donsku orðabókini* og í *Føroyskari orðabók* er *tømur* komið við. Í hesum báðum orðabókum er *tomur* høvuðsorðið og *tømur* síðuformur. Í *Føroyskari orðabók* er hetta gjørt við eini undirskiltari (implisittari) tilvísing, har tað undir *tømur* stendur *tomur* sum merking, meðan tað í 1961-útgávuni av *Føroysk-donsku orðabókini* er ein beinleiðis (eksplisitt) tilvísing givin: *tømur* = *tomur*. Í *Føroysk-donsku orðabókini* (Hansen og Joensen 2010 og <https://sprotin.fo>) er *tomur* tikið við, men ikki *tømur*. Hetta vísir, at *tomur* verður roknað sum høvuðsorð.

Í orðaseðlasavninum eru nakrir seðlar við *ø*-forminum. Ein er úr týðingini hjá Heðini Brú av *Vælfærðini* eftir Knut Hamsun (sí mynd 3 niðanfyrir). Har stendur: “sýslumansfrúan royndi í hvussu er at hava *tømur* á henni” (Brú 1972: 278).

Mynd 3.

Dømi um *tømur* í orðaseðlasavninum á Føroyamálsdeildini úr týðing hjá Heðini Brú av *Vælfærðini* eftir Knut Hamsun (1972).

Á einum øðrum seðli stendur: “hann fekk *tømir* á honum til endan”, og á einum seðli frá sama heimildarmanni: “hann hevur *tømur* á honum”, t.e. ‘hann hevur valdið á honum’. Tað fjórða *ø*-dømið er úr Miðvinga søgu. Har stendur:

“longu í uppvækstrinum var Rubekkur so óflýggjaður at Heini fekk ikki tømír á hann” (á Ryggi 1940: 50). Seðlarnir eru ov fáir til, at teir geva nakra beinleiðis ábending um staðbundna variatión millum *tomur* og *tømur*, men áhugavert er, at trý av fyra dømunum við *ø* vísa til Skálavíkar (Heðin Brú og Jóhs. Dalsgaard, <https://savn.setur.fo>⁷). Sum vit síggja í dømunum omanfyri, er ivi um tað herðingarveika sjálvljóð skal vera *i* ella *u* – tvey dømi eru við *-ir* og tvey við *-ur*. Orsøkin er, at endingarnar eru falnar saman til *ir* ella *ur* í framburði. Ivi er eisini um kynið á orðinum. Svabo upplýsir, at *tomur* er hvørkikyn. Men trúligari er helst, at tað er kvennkyn. Føroysk orðabók sigur einki um kyn á *tomur*, men upplýsir, at *tømur* er kvennkyn fleirtal. Tí kunnu vit vænta, at *tomur* eisini er kvennkyn fleirtal. Tað sama verður upplýst í *Føroysk-donsku orðabókini* (Jacobsen og Matras 1961).

Ein syntagmatisk greining

Ein syntagmatisk greining vísir, at *tomur/tømur* verða brúkt í fleirtali í óbundnum sniði saman við fyrisetingini *á* + hvørjumfall. Sagnorðini, sum verða brúkt, eru bara tvey, nevnliga *hava* og *fáa* í orðasambandinum *hava ella fáa tomur/tømur á onkrum*, eisini saman við noktanarhjáorðinum *ikki*. Og syntaktiskt standa *tomur/tømur* altíð sum ávirki. Tað er einki dømi um, at *tomur/tømur* kunnu hava eitt lýsingarorð sum undirlið (t.d. *góðar*). Hetta vísir, at *tomur/tømur* hava avmarkaðar syntagmatiskar møguleikar, og tí er tað rætt, tá ið *Føroysk orðabók* upplýsir, at *tomur/tømur* einans kemur fyri sum partur í orðasambondum. Hinvegin er *tamarhald* bara til sum eintalsorð og verður eins og *tomur/tømur* brúkt saman við fyrisetingini *á*. Men fallnýtslan er leysari, tí bæði hvønn- og hvørjumfall koma fyri sum stýring. *Tamarhald* stendur altíð sum ávirki, men samanbórið við *tomur/tømur* kann *tamarhald* bæði standa bundið og óbundið. Syntagmuni í sambandi við *tamarhald* eru fríari, tí at ymisk sagnorð kunnu verða brúkt. Føroysk orðabók hevur hesi sagnorð í sambandi við *tamarhald*: *fáa, gera, hava, leggja, missa, taka*. Dømi: *fáa tamarhald á einum; taka tamarhald á ein; hann hevði fingið tamarhald á sýslumanninum; tað er sum ein illur andi hevur fingið tamarhald á øllum; hann hevur tamarhald á seyðafylginum; missa tamarhaldið á sær sjálvum; gera ella leggja tamarhald á ein ‘hanga ella nálgast uppi í einum’*. Dømi: *hann legði tamarhald á hana; hann gjørði tamarhald á henni ‘hann gekk aftan á henni, hekk uppi í henni, hvar hon fór, so hon slapp ikki frá honum’*. Hesi bæði seinastu dømini eru tey einastu við sagnorðunum *leggja* og *gera* og hava somu keldu. Hóast einki dømi er við lýsingarorði sum undirliði í hesum dømunum saman við *tamarhaldi*, er tað ikki óvanligt við lýsingarorði (sí www.teldni.fo), t.d. *góður, betri*: “Sambært Landssjúkrahúsinum eru fleiri tiltøk sett í verk fyri at fáa betri tamarhald á rakstrinum”. *Góður* verður ofta brúkt í ítróttafrásøgnum, stundum saman við áherðandi hjáorði, t.d. “Í seinna hálvleiki hevði VÍF sera gott tamarhald á dystinum”.

⁷ J. D., sum stendur á einum seðli, man sipa til Jóhs. Dalsgaard.

Hvussu gomul eru hesi orðini?

Hóast rótin *tam* er elligomul, finst einki av hesum trimum orðunum (*tomur/tømur, tamarhald*) í norrønum orðabókum, og í orðabókini eftir Svabo finna vit bara *tomur*. Tað kundi bent á, at Svabo ikki hevur kent ella hoyrt hini bæði orðini. Í kvæðunum kemur *tomur* fyri, men tað er sjáldsamt. Her eru trý dømi við *tomur* (<https://snar.fo/kvaedi>):

Ragnarlykkja ella Viljorms kvæði (CCF, 12Ba, ør. 64):

64. Tí svaraði Girtlands kongur

fyrsta orðið tá:

»Hví eru tit so herklæddir

hvar stevna tit **tomur** á?»

Geipa táttur (CCF, 106-IV Ba, ør. 23 og 25):

23. Hoyr tú, keisarin Karlamagnus,

sig mær satt í frá:

Hví eru tit so útgjördir,

hvar stevna tit **tomur** á?

25. Fert tú teg til Miklagarð,

roysni av køppum fá,

haðan er eingin afturkomin,

stevnt hava **tomur** á.

Merkingin av *tomur* er ógreið her; kanska verður sipað til at fáa tamarhald ella vald á onkrum. At *tomur* er at finna í kvæðunum bendir á høgan aldur, og ivaleyst er *tømur* eisini gamalt í føroyskum talumáli. Verri er at siga nakað um aldur á *tamarhaldi*. Einki dømi er funnið í kvæðunum og heldur ikki í orðabók Svabos. Ein leiting í nøkrum gomlum bløðum um aldarskiptið 1800–1900 (*Føringatíðindi, Fuglaframi, Ungu Føroyar*) gav heldur einki dømi um *tamarhald*. Ein leiting gjøgnum øll tey talgildu bløðini (Tidarrit.fo) vísir, at tað elsta dømið um *tamarhald* er frá 1943, har dømið ljóðar soleiðis: “Hann [Guttormur í Múla] ferðast millum tey fornesku; við sínum kunstum fær hann sær tamarhald á teirra fenaði”. Orðið er hvørki við í orðabókini í *Færøsk Anthologi* (Hammershaimb 1891) ella í teimum føroysk-donsku orðabókunum (Jacobsen og Matras 1927–1928; 1961). Tað bendir á, at orðið ikki hevur verið heimilað í teimum keldum, sum vórðu nýttar til hesar orðabøkur⁸. Fyrstu ferð, *tamarhald* kemur fyri í orðabókum, er í *Donsk-føroysku orðabókini* (av Skarði 1967) undir leitorðinum *kontrol*. Og síðan er tað komið við í eykabindið til ta *Føroysk-donsku orðabókina* (Poulsen 1974). Kortini kann orðið vera gamalt, tí í orðaseðlasavninum eru fleiri

⁸ Um keldugrundarlagið undir teimum føroysk-donsku orðabókunum (1927-28) og 1961, sí formælini í orðabókunum.

gomul dæmi um *tamarhald* úr livandi talumáli, og bygnaðurinn í orðinu við einum gomlum hvørsfalsformi við r-innskoti í hiatus bendir á hogan aldur. *Tamarhald* kemur av álvara í brúk í 1970'unum, 1980'unum og seinni – serliga gjøgnum ítróttafrásagnir.

Teymahald

Eitt annað orð, sum bæði formliga og merkingarlaga liggur tætt upp at *tamarhaldi*, er *teymahald*, og sum kann hava áhuga her. Tað verður brúkt í somu merking sum *tamarhald*, hóast eingin upprunafrøðiligur samanhangur er millum fyrstu liðirnar í hesum orðum. Fyrsta merking av orðinu *teymur* í *Føroyskari orðabók* er 'band aftur úr boksli til at stýra rossi við', og *teymahald* merkir orðarætt 'tað at halda í teymarnar á rossi fyri at kunna stýra tí'. Men orðið verður í føroyskum bara brúkt í fluttari merking, t.e. at hava tamarhald á onkrum. Tað er eyðsæð, at tann flutta merkingin byggir á ta ítøkiligu merkingina. Tað føroyska orðið *teymahald* svarar beinleiðis til tað íslenska orðið *taumhald*, sum eisini mest verður brúkt í fluttari merking. Í Islex-orðabókini er undir orðinu *taumhald* bara eitt nýtsludæmi við týðingum til tey norðurlendsku málini. Dæmið er hetta: *hafa taumhald á <skapi sínu>*, sum verður týtt til danskt: *kontrollere <sitt temperament>*; bókmál: *tøjle <sitt temperament>*; nýnorskt: *tygla <temperamentet sitt>*; svenskt: *tygla <sitt humör>* og føroyskt: *hava tamarhald á <sinni sínum>* (<https://islex.is>).

Men í Ritmálssafni Orðabókar Háskólans havi eg funnið eitt dæmi um ta ítøkiligu merkingina av *taumhaldi* í íslenskum: "Sé hestinum riðið frjálst og með lausu taumhaldi, hefur maðurinn hendurnar með taumnum niður við hnakknef"⁹ (<http://ritmalssafn.arnastofnun.is>).

Orðið *teymahald* verður í *Føroyskari orðabók* markað sum sjálldsamt (stytt *sj.*) og hevur merkingina 'tamarhald'. Nýtsludæmið er úr Jákupsbrævi 3,2 (sí niðanfyri). Tað eru trý dæmi um *teymahald* í bíbliutýðingini hjá Jákupi Dahl og Kristian Osvaldi Viderø (1961), og øll dæmini vísa, at merkingin er *tamarhald*, sum hevði kunnað verið sett inn her, uttan at merkingin broyttist. Tað fyrsta dæmið, sum verður nevnt her, er úr 2. Mósebók:

2. Mós 32,25

Men tá ið Móses sá, at fólkið einki *teymahald* hevði á sær, við tað at Aron hevði givið teimum leysar teymar, so at fíggindar teirra hildu fragd at teimum,

Í tí hebraiska Gamla Testamenti verður sama sagnorð nýtt, bæði fyri at "hava *teymahald* á sær" og at "geva leysar teymar". Dæmið úr 2. Mósebók kann vera orðaspæl, sum týðarar hava roynt at endurgeva. Í teirri dansku týðingini frá 1931 stendur: "Da Moses nu saa, at Folket var tøjlesløst til Skadefryd for deres Fjender,

⁹ "Verður riðið uttan at tamba teymin, hevur riðingarmaðurin bæði hendur og teym á saðilboganum" (Týðing: Þóra Þoroddsdóttir).

fordi Aron havde givet det fri Tøjler...". Og í teirri donsku týðingini frá 1992 stendur soleiðis: "Da Moses så, hvor løssluppet folket var, fordi Aron havde sluppet tøjlerne..." Victor Danielsen nýtir ikki orðið *teymahald* í síni týðing frá 1949; har stendur: "Móses så nú, at folkið kende sær ikke afturhald, við tað at Áron hevði slept teimum leysum – og hesum hildu figgindar teirra frægd at" (www.biblian.fo). Tvey tey næstu dømini um *teymahald* eru úr Jákupsbrævi í týðingini eftir Dahl og Viderø:

Ják 1,26

Um einhvør heldur seg dýrka Guð, og ikki hevur teymahald á tungu síni, men villleiðir sítt eigna hjarta, tá er gudsdýrkan hansara ónýtt.

Ják 3,2

Tí at vit snáva allir í mongum lutum; um einhvør ikki snávar í talu, tá er hann ein fullkomin maður, sum er førur fyri at hava teymahald eisini á øllum likaminum.

Mín fyrsti tanki var, at *teymahald* helst var lán úr íslenskum bíbliumáli. Men tað tykist ikki vera tilfelli, í hvussu er ikki, um vit samanbera ta íslensku bíbliuútgávuna frá 1914 við týðingina hjá Dahl og Viderø (1961)¹⁰. Í 2. Mósebók 32,25 hevur íslenskt *taumlaust* 'teymleyst', meðan føroyskt hevur *einki teymahald*. Í Ják. 1,26 hava íslenskt og føroyskt tað sama orðið, *taumhald* og *teymahald*, og í Ják. 3,2 hevur íslenskt orðið *stjórn*, meðan føroyskt hevur *teymahald*. Íslenskt hevur sostatt trý orð (*taumlaust*, *taumhald* og *stjórn*), meðan føroyskt hevur eitt orð (*teymahald*). Tí er neyvan talan um íslenskan íblástur. Nakað annað, sum er áhugavert her, er spurningurin: Hví valdu Dahl og Viderø ikki *tamarhald* í staðin fyri *teymahald*? Kann svarið vera, at teir ikki hildu, at *tamarhald* hevði nóg høgt stílvirði, ella kann svarið vera so einfalt sum tað, at orðið ikki var so kent tá, sum tað er í dag? Tann seinni møguleikin er ikki óhugsandi, serliga tá vit hava í huga, at orðið er illa heimilað í gomlum orðabókum og gomlum heimildum annars.

Tað grikska sagnorðið, sum verður nýtt í Jákupsbrævinum, verður í teirri griksk-týsku orðabók Walter Bauers (Bauer 1971) týtt soleiðis: "*Am Zügel führen*" 'leiða í teymi', *im Zaum halten* 'halda í teymi', *übertr. Im Zaum halten, zügelnd* 'flutt merking: halda í teymi, hava tamarhald á einum'¹¹.

¹⁰ Sí *Biblíja það er Heilög Ritning* í bókmentalistanum. Tað kann vera, at íslenskar bíbliutýðingar millum 1914 og 1961 hava onnur orð. Hetta havi eg ikki havt høvi til at kanna.

¹¹ Tøkk til Jákup Reinert Hansen, lektara í kirkjusøgu á Fróðskaparsetri Føroya, fyri bíbliudømini og tilvísingina til tær týsku og donsku týðingarnar. Persónligt samskifti mars 2023.

Samanumtøka

Fyrri liður í orðinum *tamarhald* er hvørsfall fleirtal av einum gomlum orði *tomur/tømur*. Ein tilsvareandi formur finst ikki skjalfestur í norrønum keldum (kortini kann hann hava verið til), men um hann hevði verið til, hevði hann helst verið *tømur*. Hóast hesin formurin ikki er skjalfestur í norrønum prosabókmentum, má hann hava verið til í føroyskum gerandismáli longu í miðøld. Her verður roynt at grundgeva fyri, at *tamar* skal tulkast sum hvørsfall fleirtal av *tomur/tømur*, sum helst er kvennkynsorð í fleirtali, og tí skuldu vit væntað hvørsfalsformin *tama* í fleirtali. Men *r'*íð í *tamar* er ikki partur av bendingarendringini, men er komið inn sum eitt samansetingarklípi millum *a* í *tama* og *h* í *hald*, og tí er hetta ein klípissamanseting (Petersen 2020: 57). Slíkar samansetingar koma ofta fyri, tá ið seinni liður byrjar við *h*, sbr. t.d. *høsnarhús* (< *høsnahús*).

Helst hevur tann upprunaligi hvørsfalsformurin verið **tama* og *tømur* í fleirtali og hevur hoyrt til teir norrønu ðn-stovrnarnar, sbr. *saga* – *søgur* (Iversen 1973: 65). Upprunafrøðiliga hava *tomur/tømur* og *tamarhald* samband við sagnorðið *temja* (< **tamjan*) og lýsingarorðið *tamur*.

Orsøkin til at eg fekk áhuga fyri *tamarhaldi* var, at hetta orðið líkist so nógv tí føroyska orðinum *teymahald* og tí íslenska *taumhald* og hevur nett somu merking. Tí var mín fyrsti tanki: er *tamarhald* í roynd og veru ein bronglan av *teymahaldi*? Orsøkin til hugsanina um at eitt gamalt orð *taumhald* var vorðið til *tamarhald* og ikki øvut var, at myndin við teymunum gav góða meining. Mínir tankar mólu rundan um spurningin, líka til orðið *tomur* rann mær í hug. Tá var eingin ivi longur. Fyrri liður í *tamarhaldi* er *tomur/tømur*.

Men *tamarhald* er framvegis nakað av eini gátu, tí samstundis sum orðið bygnaðarliga hevur gomul eyðkenni (ein gamal hvørsfalsformur við *r*-innskoti í hiatus), er tað illa heimilað í gomlum keldum. Tað er ikki at finna í kvæðunum, ei heldur í teimum gomlu orðabókunum. Svabo hevur tað ikki við í síni orðabók, og ei heldur er tað at finna í orðabókini í *Færøsk Anthologi* (Hammershaimb 1891) ella í *Føroysk-donsku orðabókini*, hvørki í útgávuni frá 1927–1928 ella í 1961-útgávuni (Jacobsen og Matras 1927–1928; 1961). Tað elsta dømið, eg havi funnið, er í *Donsk-føroysku orðabókini* (av Skarði 1967) undir leitorðinum *kontrol*. Og síðan er tað komið við í eykabindið til ta *Føroysk-donsku orðabókina* (Poulsen 1974).

Ein leiting í teimum elstu bløðunum um aldamótið 1800–1900 (*Føringatíðindi*, *Fuglaframi* og *Ungu Føroyar*) gav einki dømi um *tamarhald*. Tað elsta dømið, sum henda leitingin gav, var í Sosialinum frá 1943. Í 1970'unum og seinni varð tað nógv brúkt, serliga í ítróttafrásøgnum. Ein leiting í tí teldutøka tekstasavninum ([www.Tekstasavn Teldni](http://www.Tekstasavn.Teldni)) gav 797 dømi um *tamarhald*. Hinvegin var einki dømi í tekstasavninum um *tomur* ella *tømur* (leiting gjørd 15. august 2023).

Takkir

Eg vil takka fyrri alla hjálp í sambandi við hesa greinina. Serliga takki eg Helge Sandøy, prof. emeritus, Universitetet i Bergen, fyrri at vísa á norsk dømi. Jákup Reinert Hansen, ph.d., lektari í kirkjusøgu á Fróðskaparsetri Føroya, skal hava takk fyrri hjálp í sambandi við bfbliudømini. Ritstjóranum á norrønu orðabókini á Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab á Københavns Universitet Tarrin Wills takki eg fyrri hjálp í sambandi við leiting eftir einum møguligum norrønum orði *tømur*. Eg takki eisini Eivindi Weyhe fyrri upplýsingar um suðuroyarformarnar *hømla* og *hømluband* og Þóru Þóroddsdóttur fyrri týðing av einum íslenskum dømi til føroyskt. Takk fyrri góðar viðmerkingar frá báðum javnlíkametarunum. Starvsfelagar mínir á Føroyamálsdeildini skulu eisini hava takk fyrri at vísa hesum evni áhuga.

Tilvísingar

- Bauer, Walter. 1971. Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur. Durchgesehener Nachdruck der fünften, verbesserten und stark vermehrten Auflage. Walter de Gruyter. Berlin.
- Biblía. Það er Heilög Ritning. 1914. Ný þýðing úr frummálunum. British and Foreign Bible Society. London. A kostnað Hins Brezka og Erlenda Biblíufélags. Reykjavík.
- Blöndal Magnússon, Ásgeir. 1989. Íslensk orðsifjabók. Orðabók Háskólans. Reykjavík.
- Brú, Heðin. 1972. Vælfærðin. Týðing av Markens grøde eftir Knut Hamsun. Emil Thomsen. Tórshavn.
- Føroysk orðabók <https://sprotin.fo>
- Føroysk-donsk orðabók <https://sprotin.fo>
- Føroyska bíblían www.biblian.fo
- Hammershaimb, V. U. 1891. Færøsk Anthologi, bd. II ordsamling og register. København.
- Hansen, Zakaris Svabo og Joensen, Hans. 2010. Føroysk-donsk orðabók. Færøsk-dansk ordbog. Orðabókagrunnurin. Tórshavn.
- Islex-orðabókin <https://islex.is>
- Iversen, Ragnvald. 1973. Norrøn grammatikk. Aschehoug.
- Jacobsen, M. A. og Matras, Chr. 1927–1928. Føroysk-donsk orðabók. Færøsk-dansk ordbog. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- Jacobsen, M. A. og Matras, Chr. 1961. Føroysk-donsk orðabók. Færøsk-dansk ordbog. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.

Matras, Chr. 1966. Dictionarium Færoense. Færøsk-dansk-latinsk ordbog af J. C. Svabo. Munksgaard. København.

Norsk ordbok <https://alfa.norsk-ordbok.no>

Orðaseðlasavnið á Føroyamálsdeildini <https://savn.setur.fo>

Petersen, Hjalmar P. 2020. Føroysk mállæra 1. Kyn, orðmyndan og bending. Nám. Tórshavn.

Poulsen, Jóhan Hendrik Winther. 1974. Føroysk-donsk orðabók. Færøsk-dansk ordbog. Eykabind. Supplementsbind. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.

Poulsen, Jóhan Hendrik Winther, Simonsen, Marjun, Jacobsen, Jógvan í Lon, Johansen, Anfinnur og Hansen, Zakaris Svabo. 1998. Føroysk orðabók. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.

Rasmussen, Rasmus. 1955. Söguligar hugleiðingar um uppruna lívsins á foldum, um "Generatio spontanea" o.a.m. Varðin 31: 75-89.

Ritmalssafn <http://ritmalssafn.arnastofnun.is>

á Ryggi, Mikkjal. 1940. Miðvinga søga. Felagið Varðin. Tórshavn.

av Skarði, Jóhannes. 1967. Donsk-føroysk orðabók. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.

Snar <https://snar.fo/kvaedi>

Tekstasavn Teldni <http://www.teldni.fo/tekstasavn>

[Tidarrit.fo](http://tidarrit.fo)